

בית המקדש ובית הבחירה

הרב יהושע ויצמן

שתי משמעויות במצוות המקדש

ראשי פרקים:

- א. דקדוקים בלשונות הרמב"ם
- ב. היד החזקה ומורה הנבוכים
- ג. בית המקדש
- ד. בית הבחירה
- ה. שתי משמעויות למצוות 'עשו לי מקדש'
- ו. ביאור לשונות הרמב"ם

דקדוקים בלשונות הרמב"ם

א. בדפוסים מדוייקים, לשון הרמב"ם בהגדרת המצווה בספר המצוות (מצווה כ) היא: "היא שצונו לבנות בית לעבודה בו יהיה ההקרבה...", ולא כנמצא לפנינו: "לבנות בית הבחירה לעבודה".

עוד כתב ביד החזקה בהלכות בית הבחירה פ"א ה"א:

מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה שנאמר: 'עשו לי מקדש'.

ויש לעיין מדוע לא קרא הרמב"ם לבית בשמו: בית הבחירה או בית המקדש, כפי שכתב הרמב"ם בהגדרת המצווה במקומות אחרים (במניין על סדר המצוות וברמזים שעל סדר ההלכות).

ב. עוד כתב הרמב"ם בספר המצוות (מצווה כ):

ולשון ספרי: שלש מצוות נצטוו ישראל בעת כניסתן לארץ למנות להם מלך ולבנות להם בית בחירה ולהכרית זרעו של עמלק. הנה התבאר שבנין בית הבחירה מצוה בפני עצמה.

משמע מדבריו, שנזקק לספרי על מנת להוכיח שבניין בית הבחירה הוא מצווה בפני עצמה שאינה כלולה עם מצוות אחרות, ויש להבין כוונתו.

ג. עוד יש לדקדק, מדוע שינה הרמב"ם הגדרת המצווה ממקום למקום. במניין שעל סדר המצוות (מצווה כ) כתב: "היא שצונו לבנות בית הבחירה... והוא אמרו יתעלה: 'ועשו לי מקדש'". ואילו ברמזים שעל סדר ההלכות כתב: "לבנות בית המקדש" (רמזים לבית הבחירה א, א).

ד. באותו עניין יש להוסיף ולהעיר, שבהלכות בית הבחירה לא מופיע הכינוי בית הבחירה אלא בית המקדש, ורק בהלכות מלכים מופיע הכינוי בית הבחירה.

ה. גם את לשון חז"ל יש להבין, מה ראו לשנות מלשון מקדש שנתנה התורה ללשון בית הבחירה?

ו. עוד יש להקשות על הרמב"ם, על פי מה שכתב הצפנת פענח (מהדר"ת דף עז, א):

גבי גדר מקדש אם המצוה היא הבניין או שיהא מקדש, ועיין סנהדרין דף כ' דשם נקט לבנות, ורבינו (הרמב"ם) בהלכות בית הבחירה נקט לעשות ובהלכות מלכים נקט לבנות וכו'.

נראה מדבריו, שסותר הרמב"ם את דברי עצמו בגדר מצוות בניית בית המקדש. האם המצווה היא לבנות, או המצווה היא שיהיה בית המקדש בנוי והעשייה אינה אלא הכשר למצווה.

ז. הקשה הלחם משנה, בהלכות מלכים פ"א ה"א:

שנאמר: לשכנו תדרשו וכו', קשה דבהלכות בית הבחירה פ"א כתב רבינו: מצות עשה לעשות בית לה' כו' שנאמר: ועשו לי מקדש, וכאן הביא קרא אחרינא דלשכנו תדרשו.

תמיהות אלו תתבארנה בבחינת המצווה לצדדיה השונים, על פי דרכו של הרמב"ם בהבנת המצווה.

היד החזקה ומורה הנבוכים

בשני מקומות חילק הרמב"ם את המצוות ואת ההלכות ל"ד חלקים, בספר היד החזקה ובספר מורה נבוכים. ברוב המצוות החלוקה שווה בשניהם, ובמיעוט המצוות החלוקה שונה. מובן מאליו שהשינויים נובעים מאופיו המיוחד של כל ספר. שכן, אינו דומה דיון במצווה מנקודת ראות הלכתית לדיון במצווה מנקודת ראות רעיונית. אחד מן השינויים הוא בעניין בית הבחירה והקרבנות.

ברמזים שעל סדר הלכות היד החזקה (על מניין המצוות) הגדיר הרמב"ם את חלוקת ספריו בעניין זה בזו הלשון:

ספר שמיני אכלול בו מצות שהם בבנין המקדש וקרבנות צבור התמידין, וקראתי שם ספר זה ספר עבודה. ספר תשיעי אכלול בו מצות שהם בקרבנות ביחיד, וקראתי שם ספר זה ספר קרבנות.

לעומת זאת בחלוקת מורה נבוכים (ח"ג פל"ה) כתב:

הקבוצה העשירית כוללת את המצוות התלויות במקדש וכליו ועובדיו והם המצוות אשר מנינום במקצת ספר עבודה... הקבוצה האחת עשרה כוללת את המצוות התלויות בקרבנות והם רוב המצוות אשר מנינום בספר עבודה וספר קרבנות.

בספר עבודה, הגדיר הרמב"ם את בית המקדש כחלק מעבודת קרבנות הציבור. בית המקדש הוא חלק ממערכת עבודת הציבור את הקב"ה. ואמנם, כך יש להבין את בית המקדש מבחינה הלכתית-מעשית.

במורה נבוכים, בית המקדש הוא ערך בפני עצמו, לבנות בית לה' במקום אשר יבחר ה'. וכפי שהאריך הרמב"ם, בפרט את הקבוצה העשירית (ח"ג פמ"ה). נראה שאת שתי ההגדרות למד הרמב"ם משני השמות: בית המקדש ובית הבחירה, כפי שיתבאר להלן.

בית המקדש

המילה 'מקדש' נגזרת מן המילה 'קדושה'. שיטת הרמב"ם היא, שקדוש הוא דבר המוכן ומיועד לתכליתו'. אם כן, 'בית המקדש' פירושו בית המוכן ומיועד לעבודה לה' יתברך.

1. פעמים שהיעוד הוא שלילי, כגון: "לא תהיה קדשה מבנות ישראל" (דברים כג, יח), שפירושו מיוחדת לזנות.

על כן, אמר הכתוב 'ועשו לי מקדש', שיהיה מוכן לה'. וכן כתב הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פל"ב):

ולפיכך הניח יתעלה אותם מיני העבודות (שהיו רגילים לעשותם לשם עבודה זרה) והעבירם מהיותם לנבראים ולדברים דמיוניים שאין להם אמתות, לשמו יתעלה, וצונו לעשותם לו יתעלה, לפיכך צונו לבנות היכל לו: 'ועשו לי מקדש'.

כך גם יש להבין ביאורו של הרמב"ם לספר הקדושה מהיד החזקה (ברמזים שעל סדר ההלכות):

ספר חמישי אכלול בו מצות של ביאות אסורות ומצות של מאכלות אסורות, לפי שבשני ענינים האלו קדשנו המקום והבדילנו מן העובדי כוכבים בעריות ובמאכלות אסורות, ובשניהם נאמר: 'ואבדיל אתכם מן העמים', אשר הבדלתי אתכם מן העמים, וקראתי שם ספר זה ספר הקדושה.

נראה פירושו, שבדברים אלו קדשנו המקום להיות לו לעם. שכן ענייני מאכלות ועריות מצויים גם באומות העולם, אך בישראל הם מכוונים למקום יתעלה על ידי הדינים המיוחדים שלהם. הדברים מבוארים בפסוק שהביא הרמב"ם (ויקרא כ, כו): "והייתם לי קדשים כי קדוש אני ה' ואבדל אתכם מן העמים להיות לי".

לפי זה יש לבאר, שבית המקדש הוא בית המיועד לעבודת ה' יתברך. וכן הגדירו הרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"א ה"א):

מצוות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבין בו הקרבנות וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה שנאמר: 'ועשו לי מקדש'.

בלשון דומה כתב הרמב"ם גם בהלכות אחרות העוסקות בעניינים של קדושה, כגון בהלכות כלי מקדש פ"ג ה"א ופ"ד ה"א²:

זרע לוי כולו מובדל לעבודת המקדש שנאמר: 'בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי'. ומצות עשה להיות הלויים פנויין ומוכנין לעבודת המקדש... הכהנים הובדלו מכלל הלויים לעבודת הקרבנות שנאמר: 'ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים' ומצות עשה היא להבדיל הכהנים ולקדשם ולהכניסם לקרבן שנאמר: 'וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב'.

2. עיין גם בהלכות כלי מקדש פ"א ה"א: 'מצוות עשה לעשות שמן המשחה שיהיה מוכן לדברים...'.

בית הבחירה

מקור השם 'בית הבחירה' הוא בפסוק בדברים (יב, ה):

כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם
לשכנו תדרשו ובאת שמה³.

ולפי זה 'בית הבחירה' הוא בית במקום הנבחר. המקום הוא הגורם לייחודו של הבית
מצד עצמו, ולא מצד היותו אמצעי לעבודת ה'.

שתי משמעויות למצוות 'ועשו לי מקדש'

כך הוא לשון התנחומא (ויצא), וכן היא בפסיקתא דרב כהנא:

על שלושה דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: למנות להם מלך, לבנות בית
הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק. למנות להם מלך דכתיב (דברים יז, טו): 'שום
תשים עליך מלך' לבנות להם בית הבחירה דכתיב (שמות כה, ח): 'ועשו לי
מקדש' ולהכרית זרעו של עמלק דכתיב (דברים כה, יט): 'והיה בהניח ה' אלהיך
וגו' תמחה את זכר עמלק'.

יש לעיין, כיצד יכול הפסוק "ועשו לי מקדש" להיות מקור לחיוב לבנות בית הבחירה
בעת כניסתם לארץ, והלא הוא עצמו נאמר כציווי לבנות את המשכן במדבר?

אלא נראה שיש במצוות "ועשו לי מקדש" שני חלקים. האחד לבנות בית בו יקריבו
קרבנות ויקיימו שאר העבודות לה' יתברך, והשני לבנות בית עולמים, שהוא יכול
להתקיים רק בארץ ישראל במקום אשר יבחר ה'.

יש להטעים הדבר בדברי חכמים על המשנה (שבועות פ"ב מ"א): "אין מוסיפים על העיר
ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של שבעים ואחד", כפי שמובא
בגמרא (שבועות טו, א):

מנא הני מילי, אמר רב שימי בר חייא דאמר קרא 'ככל אשר אני מראה אותך את
תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו' - לדורות.

3. וכן מופיע ביטוי זה באותו פרק בפסוקים יא, יד, יח ובכמה מקומות נוספים בהמשך הפרקים.

רש"י על התורה (שמות כה, ט) הביא דרשה זו, וביאר שפסוק זה מחובר לזה שלמעלה הימנו: "ועשו לי מקדש... ככל אשר אני מראה אותך... וכן תעשו" - לדורות. הרי מפורש שמצוות "ועשו לי מקדש" נאמרה לשעתה - למדבר, ונאמרה לדורות - לבית עולמים. על כן למדו ממנה לציווי לבנות בית הבחירה בכניסה לארץ.

למדנו איפוא, ששני ציוויים כלולים בפסוק "ועשו לי מקדש". האחד לשעה, ועניינו מקום המוכשר לעבודת הקרבנות. והשני לדורות, ועניינו לבנות בית במקום אשר יבחר ה'.

כמו כן, קיים הבדל יסודי בין שני הציוויים. הציווי לשעתו למשכן במדבר, אינו אלא לבנות בית עבודה, כהכשר לעבודת הקרבנות. ואילו הציווי לבנות את בית הבחירה, יש לו ערך עצמי להשרות שכינה במקום אשר יבחר ה'. לכשתמצי לומר, אף בבית עולמים שני גדרים. האחד 'בית לעבודה' והשני 'בית הבחירה'.

בדברים אלו ניתן לבאר דברי המכילתא (פרשת בא):

עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות (=נבואה), משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות. עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות, משנבחרה ירושלים יצאת ארץ ישראל. עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלים ראויה לשכינה, משנבחר בית עולמים יצאת ירושלים. עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל כשרים לכהונה, משנבחר אהרן יצאו כל ישראל. עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל כשרים למלכות, משנבחר דוד יצאו כל ישראל.

יש לדקדק בלשון המכילתא. מה בין בחירת ירושלים ל'מזבחות' לבין בחירת 'בית עולמים', והלא לא נבחרה ירושלים למזבחות אלא לבית עולמים? על כן, ברור כי שתי בחינות יש לבית המקדש. האחת כמקום המזבח המוכשר לעבודת הקרבנות, והשנייה כמקום להשראת שכינה במקום אשר יבחר ה'.

לפי זה יש להבין גם המשך דברי המכילתא, בבחירת אהרן לכהונה ודוד למלכות, שכן יש לשאול מה עניינם לנושא קדושת המקום בו עוסקת המכילתא? על כן נראה, כי

4. עיין אור החיים על הפסוק שפירש שדקדק הכתוב לכתוב 'מקדש' ולא 'משכן' להורות על בית עולמים. ועיין בחתם סופר (י"ד סי' רלו), שביאר שכן תעשו לדורות קאי על "ככל אשר אני מראה אותך", ופירושו שכשם שאני מראה אותך את המשכן, כן אראך על ידי נביאים תבנית המקדשות. וגם לפי זה רמוז בפסוק בית עולמים.

הכהנים נבחרו לעבודת הקרבנות, והמלכות באה לאחד כלל ישראל ולבנות בית הבחירה.

ביאור לשונות הרמב"ם

בספר המצוות הגדיר הרמב"ם מצוות "ועשו לי מקדש" לבנות בית לעבודה, כפי שהדבר מתפרש בציורי שנאמר בשעתו למשכן. אלא שאם הייתה זו ההגדרה הבלעדית, לא הייתה המצווה נמנית בכלל תרי"ג מצוות, שכן אינה אלא הכשר לעבודה, וכבר השריש הרמב"ם בשורש העשירי (ספר המצוות): "שאינן ראוי למנות ההקדמות אשר הם לתכלית אחת מן התכליות".

על כן הביא דברי חז"ל על שלוש המצוות שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ, אחת מהן היא לבנות בית הבחירה, מכאן שזו מצווה בפני עצמה ולא רק אמצעי למצווה אחרת. לפיכך מובנים אף דברי חכמים ששינו את השם מבית המקדש לבית הבחירה, משום שרצו להדגיש שהמצווה נמנית בפני עצמה בתרי"ג מצוות. מפני היות הבית - בית הבחירה, ואילו היה מקדש בלבד, הרי שהיה רק הקדמה לתכלית עבודתו יתברך ולא הייתה נמנית.

מובנת גם לשון הרמב"ם ביד החזקה בספר עבודה, שכתב "בית לה" מוכן להיות מקריבין בו הקרבנות", שכן, כפי שביארנו לעיל, ביד החזקה הגדיר הרמב"ם את המצווה מן הצד המעשי שלה שהוא מקום להקרבת הקרבנות.

העניין מבואר בהמשך הדברים בהלכה שם מביא את המצווה גם בצורתה קודם שנבנה בית עולמים, וזו לשונו:

...שנאמר: 'ועשו לי מקדש'. וכבר נתפרש בתורה משכן שעשה משה רבינו והיה לפי שעה שנאמר: 'כי לא באתם עד עתה' וגו' כיוון שנכנסו לארץ העמידו המשכן בגלגל ארבע עשרה שנה שכבשו ושחלקו, ומשם באו לשילה ובנו שם בית של אבנים ופרשו יריעות המשכן עליו ולא היתה שם תקרה... ובאו לגבעון ובנו שם מקדש ומגבעון באו בבית העולמים... כיוון שנבנה המקדש בירושלים נאסרו כל המקומות כולן לבנות בהן בית לה' ולהקריב בהן קרבן, ואין שם בית לדורי הדורות אלא בירושלים בלבד ובהר המוריה שבה...

לפי זה יש להבין אף את ההבדל בין הגדרת המצווה במניין המצוות, לבין הגדרתה ברמזים שעל סדר ההלכות.

במניין הקצר (מצוות עשה כ), הגדיר הרמב"ם **בית הבחירה**, שכן רק מצד היותו בית הבחירה נכללת מצווה זו במניין תרי"ג מצוות, על כן כשנחתין למניינא יש לכוונתו **בית הבחירה**. אבל ברמזים הרי שההגדרה היא מצד ההלכה, ובהלכה בספר **עבודה** הוא נקרא **בית מקדש**.

אלא, שלפי דברים אלו, עולה ומתחזקת השאלה מדוע קרא הרמב"ם להלכות 'הלכות בית הבחירה'? והלא מקומן בספר עבודה, ובגופן של הלכות אינו מזכיר שם 'בית הבחירה'?

ניתן לבאר, על פי מה שכתב הרמב"ם במורה נבוכים, בהרחיבו את היריעה על הקבוצה עשירית בחלוקת המצוות, הכוללת את המצוות התלויות בבניין בית המקדש (ח"ג פמ"ה):

וכן אין ספק לדעתי כי אותו המקום אשר קדש אברהם אבינו בחזון (=בנבואה) היה ידוע אצל משה רבנו ואצל רבים, כי אברהם כבר צוה אותם שיהא זה **בית עבודה** כמו שבאר המתרגם ואמר: ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר: קדם ה' הכא יהון פלחין דריא וגו'.

הרי מפורש בדבריו שכוחו של **בית עבודה** נובע מכח היותו **בית הבחירה**. שכן אברהם שראה את המקום אשר יבחר ה' התפלל שיהא המקום מקום לעבודה לדורות. על כן, להלכות העוסקות באותו חלק של 'עבודה' קרא הרמב"ם 'הלכות בית הבחירה', להורות, כי הבחירה של ה' במקום היא שקבעה אותו גם להיות בית עבודה והדברים קשורים ותלויים זה בזה.

על פי הדברים שבארנו בדברי הרמב"ם, יש לפרש גם את הסתירה שהקשה ה'צפנת פענח'. שכן בהלכות בית הבחירה כולל הרמב"ם במצווה גם את בניית המשכן, ובמשכן העשייה בוודאי אינה אלא הכשר, שכן אין המקום מקודש מצד עצמו, ובבניין המשכן עדיין אין קדושה ורק אח"כ מקדשין. מה שאין כן בבית הבחירה במקום אשר יבחר ה' שהרי כבר בבנייה יש קדושה, ולכן כתב בהלכות מלכים "**לבנות בית הבחירה**" ולא כתב **לעשות בית שיהיה בית הבחירה**⁵.

5. בעיקר הדבר, האם בניית המקדש הווי הכשר מצווה או מצווה בפני עצמה, יש מחלוקת ראשונים. מקור הדברים בגמרא יבמות ו, א: "מה להנך שכן הכשר מצווה", הרי שבמפורש קראה הגמרא לבניית המקדש הכשר מצווה. ונחלקו הראשונים (עיי"ש בתוס') אם מדובר רק בלאו דמחמר שמביא אבנים לבית המקדש, או בכל מעשה הבנייה (כדמשמע מדברי ר"י שם בתוס'). ועיין בחתם סופר שבת קלא על תורה 'ושוין'. וכן בתוס' שבת קלא ד"ה 'ושוין' מפורש דהוי מצווה גופא ולא הכשר מצווה, ופירשו

אין פלא, איפוא, שבהלכות בית הבחירה הביא הרמב"ם את הפסוק "ועשו לי מקדש" כמקור המצווה שכן זהו ציווי על בית המוכן לעבודה, ואילו בהלכות מלכים מביא הרמב"ם את הפסוק המורה על היות הבית במקום הנבחר והכולל את כל ישראל כראוי לבית הנבנה על ידי מלך ישראל, וכדברי הפסוק בשלמותו (דברים יב, ה): "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלוהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה".

דבריו (עיין שבת מ, א) שמה שאמרה הגמרא ביבמות דהוי הכשר הוא רק במחמר אבל לא בעצם הבנייה.

ה'צפנת פענח' תולה דבר זה במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בירושלמי סנהדרין פ"א סוף ה"ג, אם בונים ואח"כ מקדישין, או מקדישין ואח"כ בונים. ואין הדברים נראים, שכן גם למ"ד בונים ואח"כ מקדישין, ודאי שהמקום קדוש אלא שצריך לקדש המחיצות, שאינן מתקדשות לבד מכח קדושת המקום (וכן נראה לפרש דברי הירושלמי ועיי"ש ברדב"ז).

ועיין בתוס' בעירובין כג, א ד"ה 'שהוא', שקבעו שמלאכות שבת הנלמדות מן המשכן הן רק המלאכות שהיו במשכן ולא בבית עולמים (וכן למד ה'אגלי טל' בפתחה). ונראה שסברתם שבמשכן העשייה היא שיצרה את המשכן וקדושתו, משא"כ בבית עולמים שהמקום כבר נבחר ואין המלאכה יכולה ללמד.